

Ajankuvia Iisalmesta

eli hetkiä Iisalmessa itsenäisessä Suomessa (1917 - 1929)!

1. "Kaupunkikuvia"

Suomi itsenäistyy 6.12.1917, valtiollinen itsenäistyminen ja sitä seurannut sisällissota näkyi ja tuntui Ylä-Savossakin! Iisalmen suojeluskunnan ensimmäinen esikunta ja johtokunta valittiin 12.12.1917. E. W. Åberg on perustamassa Iisalmen suojeluskuntaa.

Suomen sisällissota käytiin Suomen senaatin eli laillisen hallituksen ja sitä vastaan kapinoineen Suomen kansanvaltuuskunnan johtamien joukkojen (valkoiset ja punaiset joukot) välillä 27. tammikuuta – 15. toukokuuta 1918.

Iisalmen suojeluskunta sai Iisalmen kaupungin hallintaansa 9.2.1918 laukaustakaan ampumatta, tuolloin työväentalo ja alueen punakaartilaiset (noin 50 henkilöä) antautuivat vastarinnatta piirityksen jälkeen. Hallituksen joukoissa sisällissodan taisteluihin osallistui kaikkiaan noin 1600 henkilöä Ylä-Savon alueelta (Iisalmesta yli 400 henkilöä).

Iisalmen keskustan alueella oli tuolloin (1917 - 1929) käytössä laajahko säännöllinen ruutukaava-alue. Edellinen tarkoittaa käytännössä kaupunkisuunnittelun asemakaavaa, jossa kadut muodostavat säännöllisen ruudukon (Carl Ludvig Engelin vaikutus 1800-luvulta). Kaupungin keskustan maisemaa hallitsivat (1917 - 1929) puutalokorttelit ja kaupunkimainen alue oli verraten pienellä alueella (pääasiassa nykyisen keskustan alueella). Vuonna 1920 kaupungissa oli puu- ja kivirakennuksia yhteensä 211 kappaletta, edellinen luku pitää sisällään vain varsinaiset päärakennukset. 1920-luvun loppupuolella Iisalmi oli nuorekas pikku kaupunki, jonka talous kesti hyvin valtakunnallisen kehityksen suuretkin vaihtelut.

2. "Elämää ennen"

Asukasluvun kehitys vuonna 1917: 2701 henkilöä, vuonna 1923: 2794 henkilöä ja vuonna 1929: 3158 henkilöä. Kaupunkielämässä 1920-luvulla monia maaseudun piirteitä, ei siten selväpiirteistä rajaa kaupunkilaisten ja maaseudun asukkaiden

välillä, omavaraisviljelyä ja kotieläimiä kotitarpeisiin ja enimmäkseen pieniä matalia puutaloja (keskustan alueella jo hieman isompia kauppa- ja liikekiinteistöjä). Kaupungissa asuttiin ahtaasti (eräänlainen akuutti asuntopula nykypäivän näkökulmasta), yli 40 % alueen asukkaista asui huoneessa tai huoneistossa jonka asukasluku oli 3 tai enemmän. Tuohon aikaan oli tavallista, että kokonainen iso perhekunta asui samassa huoneessa (elintason vaikutus?). Iisalmen kaupunki oli perustamisestaan lähtien oma erillinen kunta, jonka ympärillä sijaitsi Iisalmen maalaiskunta. Iisalmen maalaiskunnan, Sonkajärven ja Vieremän yhteinen taival kesti aina itsenäisyydenajan alkuvuosiin saakka. Sonkajärvi pääsi omaksi kirkkoherrakunnakseen vuonna 1920 ja Vieremän kirkollinen ero emäpitäjästä toteutui vuonna 1921.

3. "Maata ja karjaa"

Iisalmi oli vuosina 1917 -1929 maata viljelevä ja laidunta tarvitseva kaupunki. Huomattava osa kaupunkilaisia piti kotieläimiä ja viljeli kotitarpeiksi pitkälle 1920-luvulle asti, jolloin autojen yleistymisen vähensi hevosten lukumäärää ja maitokauppa puolestaan vähensi lehmien lukua, lisäksi maanviljelyn alkava koneellistuminen lisäsi maaseudun tuotantoa. Kaupungin asukkaiden kotitarveviljelyn merkitys pysyi vuosia tärkeänä mutta taloudellisten aikojen (koneellistumisen, yleisen elintason ja taloudellisen kehityksen) parantuessa asukkaiden viljelyinnostus alkoi pikku hiljaa vähentyä. Kaupunkilaisten maanviljelyn ja karjanhoidon vähentyminen on ollut seurausta myös maataloustutkimuksen teknisistä ja tuotannollisista saavutuksista, mutta myös muun muassa valtiollisista maatalouspoliittisista toimenpiteistä. Sisäisten muutostensa lisäksi maatalouden ulkoinen asema muuttui 1900-luvun alkuvuosikymmeninä teollisuuden noustessa hiljalleen pääelinkeinon asemaan. Vielä 1800-luvun lopulla 75 % väestöstä sai toimeentulonsa maataloudesta ja 1950-luvulla enää vain puolet väestöstä, laskeva suuntaus 1920-luvulla.

4. "Kauppaa ja työtä"

Kauppiaiden lukumäärä 1917: 22 kappaletta, 1923: 37 kappaletta ja 1929: 50 kappaletta.

Merkittävistä teollisuusyrityksistä voidaan mainita esimerkkeinä Iisalmen Oluttehdas Oy, Iisalmen Nahkatehdas Oy ja Kärkkäinen & Putkonen Oy.

Iisalmen Oluttehdas Oy:n eli Olvi-panimon toimialana oli virvoitus- ja mallasjuomien valmistus ja myynti. Olvi-panimon vaiheet limittyivät jo tuolloin vahvasti Iisalmen historiaan. Kymmenvuotiskautena vuosina 1921 - 1930 mietoja mallasjuomia myytiin tehtaalta yhteensä 2 184 000 litraa! 1920-luvulla Iisalmen Oluttehdas Oy:n johto siirtyi tehtailija W. G. Åbergin pojalle E. W. Åbergille. Iisalmen Nahkatehdas Oy:n toimialana oli raakanahkojen osto Ylä-Savon alueelta, niiden jatkojalostus ja valmiiden tuotteiden myynti. Kärkkäinen & Putkonen Oy:n toimialana taas oli raakapuun osto, sahatun puutavaran valmistus ja sen eteenpäin myynti/toimitus. Iisalmen kaupungin alueelle oli toki monia muitakin yrityksiä ja lisäksi kasvavia osuuskuntia.

Iisalmen Kauppahalli avattiin vuonna 1926 ja siinä oli tuolloin 24 myymäläkoppia. Kauppahalli tarkoittaa katettua kauppatoria muistuttavaa rakennusta, jossa on vakiintuneet kauppiat sekä heidän asiakaskuntansa. Ensimmäisenä Iisalmen hallikauppiaina voidaan pitää kauppias Hilma Satamoa. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä teollisuus ja kauppa kasvoivat maatalouden ohi pääelinkeinon asemaan.

5. ”Liikennevirtaa”

Laivaliikenne oli vilkkaimmillaan 1910-luvulla ja vielä 1920-luvun loppuun asti tärkein liikennemuoto Ylä-Savon alueella. Vesistöjä pitkin Iisalimesta pääsi eri suuntiin, laivat kulkivat Iisalimesta kolmessa päivässä Viipuriin (tärkein vesireitti). Laivaliikenne (matkustaja-, rahtiliikenne ja Iisalmen satama) oli myös merkittävä työllistäjä Iisalmen alueella.

Autoliikenteen kehitys 1920-luvun mittaan vilkastutti alueen elämää. Ammattimaisia autonajolupia myönnettiin vuonna 1925: 15 kappaletta, vuonna 1927: 7 kappaletta ja vuonna 1929: 5 kappaletta. Sataman matkustajaliikenne hiljeni 1920-luvun loppua kohti matkustajien siirryttyä käyttämään pääasiassa linja-autoja ja muita bensiinin polttajia.

Rautateillä on ollut suuri merkitys valtakunnallisesti Suomen asutusrakenteen synnyssä. Savon rata ei sinänsä kuitenkaan vaikuttanut

Iisalmen kaupungin kasvuun, eikä elinkeinoelämän vilkastumiseen mutta vaikutti suuresti Ylä-Savon alueen henkilö- ja tavaraliikenteen kasvuun ja loi edellytyksiä kasvulle. Ylivieskan rata otettiin käyttöön vuonna 1921. Rautatien ja raideliikenteen kehittyminen vauhditti alueen kehitystä, mutta siitä huolimatta vielä 1920-luvulla Iisalmen kaupunki oli Suomen pienimpiä kaupunkeja (vuonna 1929 asukkaita oli 3158 henkilöä). Ensimmäiset lentokoneet tulivat ja näkyivät Iisalmissa vuonna 1923.

6. ”Suojeluskuntia ja teatteria”

Vasta alkaneen Suomen itsenäisyyden juhlallisuudet huipentuivat Iisalmessa valtionhoitaja C. G. Mannerheimin vierailuun 25.2.1919. Kenraali Mannerheim otti Iisalmen torilla vastaan suojeluskuntalaisten paraatin ja piti asiaankuuluvan puheen. Kenraali Mannerheimista tuli myös Iisalmen suojeluskunnan kunniapäällikkö. Suojeluskuntajärjestö oli Suomessa vuosina 1918–1944 toiminut vapaaehtoinen maanpuolustusjärjestö. Järjestön ensisijaisena tehtävänä oli Suomen turvaaminen ulkoiselta uhalta. Lisäksi sillä oli Suomen sisäisiä tehtäviä, kuten virka-avun anto ja laillisen järjestysvallan turvaaminen. Se toimi tärkeänä runkona reserviläistoiminnalle ylläpitäessään rauhan aikana reservin koulutusta. Vuonna 1920 Iisalmen kaupungin suojeluskunnan jäsenmäärä oli 560 henkilöä. Tuona aikana sen osuus paikkakunnan urheilun vaalijana oli hyvin suuri, puhumattakaan sen roolista moraalisen ryhdin ja vastuuntunnon terästäjänä. Iisalmen suojeluskunta oli 1920-luvun loppupuolella yksi Pohjois-Savon suojeluskuntapiirin parhaista suojeluskunnista. Omana aikanaan Suojeluskunnat olivat selvästi Suomen suurin kansalaisjärjestö (vuositasolla jäseniä keskimäärin 90 000 henkeä). Iisalmen työväentalon ja työväenliikkeen toiminta rajoittui 1920-luvulla valtiollisten ja kunnallisten vaalien järjestelyyn Sosiaalidemokraattisen puolueen merkeissä. Iisalmen Työväenteatterin toiminta 1920-luvulla oli taiteellisesti korkeatasoista mutta taloudellisesti kannattamatonta.

Rohdoskauppias Vilho Siimes perusti vuonna 1928 Kalevan entisiin tiloihin Kauppakadun varteen elokuvateatteri Tähdän. Iisalmelaisista tuon ajan urheiluseuroista voidaan mainita Iisalmen Visa, joka keskittyi urheilun saralla lähinnä yleisurheiluun ja hiihtoon.

7. ”Opin tiellä”

Iisalmen kansakoulun pitkäaikaisena opettajana (vuodesta 1908 aina vuoteen 1947) toimi Santeri Sahlström. Kansakoulun opettaja Sahlström toimi aktiivisesti niin urheilun saralla, jääkäri liikkeen avustajana, kuin suojeluskunnan toiminnan herättäjänä paikkakunnalla ja oli myös aikanaan Iisalmen kaupunginvaltuuston jäsenenä.

Iisalmessa kansakoulu antoi perusasteen opetusta ja sen yläpuolella oppikoulun tehtävänä oli ylempi koulusivistys. Iisalmen oppikoulu toimi nimellä Iisalmen keskikoulu ja sen jatkuuokat vuoteen 1927 asti. Oppikoulu muuttui Iisalmen

yhteislyseoksi (eli valtion oppikouluksi) vuonna 1927. Iisalmen keskikoulun ja keskikoulun jatkoluokilla oli opettajia yhteensä 21 henkeä vuonna 1927. Oppikoulun oppilaista noin 40 - 45 % oli kaupungin alueelta ja loput lähiympäristön alueelta, muun muassa maalaiskunnan alueelta. Kokonaisuutena oppikoulu oli kahdeksanvuotinen oppilaitos, jakautuen viisivuotiseen keskikouluun ja kolmivuotiseen lukioon.

Sanomalehti Iisalmen Sanomat alkoi ilmestyä vuonna 1925. Lehden päätoimittajina toimivat vuosina 1925 - 1929: Otto Laitinen vuonna 1925, Ville Piilonen vuosina 1926 - 1927, Jalmari Lampela vuonna 1928, Otto Laitinen vuonna 1928 ja Ville Piilonen vuodesta 1929 eteenpäin.

Iisalmen historian kirjoitukset alkoivat Santeri Rissasen vuonna 1927 kirjoittamalla ja valmistuneella Iisalmen entisen pitäjän historia -teoksella.